

ŐK KETTEN – VAGY AKIK CSAK AZ ERDŐT LÁTTÁK (IV.)

30.

Tisztelem azokat, akik meghallgatnak, még ha nem is adnak a véleményemre. A világ a maga képére és hasonlóságára szeretné alakítani az embereket, elvárja, hogy tiszteljék törvényeit, szabályai szerint játsszanak, én pedig nem szeretném, ha azt hinnék, hogy az én véleményem kettejükről egyszer s mindenkorra az egyedüli elfogadható. Egy öreg zsidó és egy öreg zsidóné, akik Erdélyben élnek, amióta az eszüket tudják, és fel-felidézük, ami velük és másokkal történt, miközben ítéleznek egyesek fölött és felmentenek másokat, gyakran egymásnak, sőt, önmaguknak is ellentmondva — nos, ezek után túlzás lenne azt hinni, hogy tőlük tudható meg a teljes, a való igazság. Az öreg Gálátioant már fiatal korában megfertőzték az utópiák, mindennütt ott volt, ahol változásról esett szó, de az álma, hogy olyan világot teremtsünk, amelyikben nincsenek urak és szolgák, naiv volt, mint minden alig iskolázott fiatalemberé, aki sohase találta meg a gyakorlati, reális eszközöket ahhoz, hogy végigvigyen, megvalósítson egy gondolatot. Abban a meleg országban, azon a nyáron, amikor a Csonkával a soha többé nem látott fák között harcolt, legjobban azok az örök-ké lármas férfiak ejtették ámulatba, akik szerették a nőket, bátrak voltak, senkit se tiszteltek, magát az Uristent se, akik külön bordélyt követeltek maguknak, és el is érték, nem mintha megcsinálták volna nekik, hanem azért, mert ahová ők beléptek, oda nem merete betenni a lábát, csak az, aki ismerte őket. Azok az anarchisták mind megtelek tripperral, és nevetséges volt, amint felálltak szónokolni a municiók ládákra, majd pedig, amint a sza-

vak mámorából magukhoz térítette őket a fájdalom, az ajkukat harapdálták kínjukban, amikor a váladék csipösen és betegen folyt belőlük, és orvos híján remény se volt a gyors felépülésre. Az öreg Gálátioan különösen a szörnyű harcok utáni napról emlékezett rájuk, amikor egy helységből csak a templom maradt épen, ők pedig, amint megindult az eső, és mert éhesek is voltak, bementek a szent hajlékba, amelynek a falai tele voltak szentekkel, és a padlón, majd ládákon ülve enni kezdték a sült húst meg a konzervet, és egy behengergetett hordóból bort ittak. Emlékezett rájuk, ahogy az oltár és a néma szentek előtt a harcoztól elcsigázott, kiéhezett férfiak étvágyával faltak, a bor még inkább fokozta éhségüket, és ugyanolyan gyorsan és vidáman jól is lakatta őket, némelyek elnyúltak a fáradságtól, elaludtak a meleg cementpadlón, tátott szájjal horkolni kezdtek, álmukban beszéltek vagy kiabáltak. Azok, akik ébren maradtak, a vörös bortól nem tudtak a lábukra állni, és mindenféle nyelven énekelni kezdtek mindenféle dalt, amit csak ismertek, teljes összevisszaságban. Jókedvükben vagy valami civódás következtében, vagy csak azért, hogy jelezzék, nekik semmi se számít, kieresztették a bort, hadd folyjék az alvók közé, az alvókra, hadd ébressze fel őket, ha már levette a lábukról, és hogy biztosabb legyen, fellövöldöztek a falakra, fel a szentekre, azok pedig csonkulni kezdtek, lehullott a fülük-orruk, az ujjaik (ezt követően a zürzavarban már senki se tudta pontosan, mi történik, és hogyan kezdődött, mindenki csak a szenteken szórakozott, amint a puskagolyók letépték a könyvet tartó kezüket, ellőték lábukat, szétronsolták a térdüket). Szent ruháik lepattozottak a falakról,

darabokra hullott az arcuk, színes por szállt fentről a mulatozókra. Gálátioan, aki nem hitt ugyan Istenben, de volt még benne valamelyes kétely, attól a naptól végképp hitelenné vált: hogy hagyhatta volna Ő a tanítványait holmi részeg férfiak röhögése közepette szét-hullani! Úgy érezte, elszomorodik a bortól, vagy talán magától tört rá a szomorúság, kilépett a templomból, és arra gondolt a küszöbön, hogy eltévesztette az országot, nem itt van a világ, amelyet óhajtott, hiszen semmi értelme, hogy másokkal együtt ő is elpusztuljon itt, ha minden örömük abban telik, hogy falra festett szép szenteket csontkítgassanak, romboljanak. Gálátioan nem holmi tiszta forradalmi meggyőződésből ment volt oda, mindössze úgy érezte, hogy ott meg lehetett volna valóítani egy álmot, és kár lett volna, ha ő nincs ott idejében abban az országban, amely olyanná alakult volna, amilyennek ő álmodta, vagyis földi mennyországgá. Rajongásában kegyetlenül csalódott, látva a szent hajlékban okádó férfiakat, és akkor merült fel benne a híressé vált kérdés: Mi keresnivalód van itt? És a választ is megadta: Semmi. A kérdést egyébként ott-hon is feltette másoknak, a fiának is, nekik kettejüknek is ott, a vadászházban: Mit kerestek itten? Ők pedig, nem tudván, mit vár tőlük, hallgattak, mire az öreg boldogan válaszolt helyettük: önmagatokat! Ők persze ezt se értették meg azonnyomban, csak később, amikor menekülés közben elváltak tőle, és egy idő után visszatérve már nem találták, talán félelmükben nem gondoltak arra, hogy mégis ott lehet holtan, a bokrok között: azt hitték, másfele menekült, nem tudták elképzelni, hogy meghalhatott. A folyó partján, majdnem teljesen a kavicsba merülve, egy sárral, hordalékkal teli hordóra bukkantak. A markukkal merítették ki belőle a sarat, a szemetet, a leveleket és a fűvet, majd üresen kigurították a partra, holmi ágakra, és szénacsutakokkal kimosták. Olyan volt az egész, mint egy játék, kiskorukra emlékeztette őket, amikor szüleik szüret előtt beleállították őket a hordókba, hogy mossák ki meleg vízzel. (Szomszédok lévén, egyik nap az egyik pincéjében végezték a hordómosást, a másik nap a másiknál tartották egymásnak a lámpát, miközben a másik egy békanyúzóval kaparta az ecet-szagú dongákról a rászáradt vörös bort.) Szódásvízzel, kefével és lámpa vagy gyertya nélkül mosták a hordók gömbölyű hasát, alig látták egymást, ruha

is csak annyi volt rajtuk, hogy ne legyenek meztelenek, néha meg-meglökték egymást a sötétben, időnként kidugták a fejüket a hordóból, hogy forralt vizet kérjenek, és amikor végül kibújtak belőle, nevettek az egymás orrán, homlokán, arcán éktelenkedő vörösbortnyomokon, játékból egymáshoz közeleltettek, Ilie beleszagolt az Ilonka hajába, és úgy tett, mintha ájulna el a borszagtól. Kivülről is lemosták a rozszant hordót, amelyet a Folyó sodort el valamelyik udvarról, ahová azért hengeríthették, hogy kimossák, és amint leszállt az est, megtöltötték szénával, és az erdő éjszaka kóricáló vadjaitól való félelmükben belebújtak aludni. De nem szállt rájuk az álom, oly erősnek tűnt a Folyó zúgása, csobogása; a fűben is holmi lopakodó lépteket hallottak, ami azonban csak egy sündisznó volt.

A feleségem azt mondja, Ilonka így mesélte neki: „Az a ruha volt rajtam, amelyikben a Gálátioan vadászházából elindultam, a fehér menyasszonyi ruha, derekamon egy szintén fehér övvel, amelyet oldalt kötöttem csokorra, ő pedig előbb ideges ujjával, majd pedig a fogával megoldotta az övet, és megkönnyebbülten sóhajtott fel, amikor a fejem alá tehettem, és én akkor a gyermekekre gondoltam.“ Mire a feleségem: „Ők akkor férfit és asszonyt, egyetlen testté váltak, ahogy Éva is az Ádám testéből szakadt ki.“ Mire én: „Jobb, ha Adámot egyszerűen békében hagyjuk...“ A feleségem: „Hiába vénültél meg.“ Én: „Miért?“ Ő: „Mert itt egyébről van szó. Ő tervezte ki, ha úgy tesszik, a szökésüket, Ilonka érezte meg, hogy valami iszonyú dolog történhet, és meg volt győződve arról, hogy minden jóra fordulhat: de amint együtt voltak a szénával megrakott hordóban, életükben először magukra, a lány annyira elámult, annyira elveszítette a fejét, hogy megszűnt önmaga lenni, így érthető azután, ami később történt... Egyébként jobban vigyázott volna, nem térdelt volna fel a szénában, nem fészkelődött volna reggel derékig meztelenül Ilie előtt, és nem bujt volna ki ugyanolyan öltözetben, hogy zöldágakat rakjon a hordóra, virágot szedjen és bevigye, nem díszítette volna fel a rozszant, összehutyanni készülő hordót mint a saját otthonát. Fenyőágakra — hogy egész életükben jókedvűek, élőzöldek maradjanak — nem gondolt, egyszerűen azért, mert úgy vélte, szebb lesz, ha zöld lombokkal borítja be éjszakai menedékket. És ezen múlt az egész: az éjszaka megváltoztatta őt, elfelejtette vele mind-

azt, ami addig történt (hisz megfélekedett magáról, szép semmiségekkel törődött, virágokkal meg azzal, hogy kívülről is szép tisztára mossa a dongákat). Éjszaka kereste és megtalálta egymást a testük, ő, ahogy a menyasszonyra szokták mondani, annak az éjszakának és annak a napnak az úrnőjeként érezte magát, innen származott a rájuk következő borzalom, mert Ilonka ugyanolyanná vált, mint Ilie, nem gondolt az öccsére, aki úgy lepte meg őket, mint holmi galambfiókat. Túlságosan szépnak indult a reggel (tisztá kacagás: a hordón madarak énekeltek) ahhoz, hogy jól végződjék. Elzárkóztak a világtól, mintha egy szigeten lettek volna, Ilonka is megfélekedett arról, hogy mikor és hol él, és micsoda tűzéségi poklot hallottak előző napon — az idő pedig óhatatlanul követte őket, ahogy Ottó mondta: ők elmenekültek a faluból, így a falu eltűnt számukra a világról, mint ahogy éjszaka, vagy ha behunyja az ember a szemét, eltűnik a tér (ám hiába hunyjuk be a szemünket, az idő nem szűnik meg, a szív tovább dobog az emberben, ha nem hallja, akkor is dobog).

Reggel Ilonka tréfából virágot tűzött a bal füle mellé, és az Ilie szemébe nézett, a fiú átfogta a vállát, majd pedig a virágot szó nélkül átköltöztette a jobb füle mellé, hisz attól kezdve Ilonka más életet kellett volna hogy éljen, asszonyi, anyai életet, a lánysága úgy odalett, ahogy a virág átköltözött egyik füle mellől a másik mellé. Tibor akkor lépett ki a bozótból, és a biciklipumpával fejbevágta Iliét úgy, hogy az kábultan terült el, mint egy bárány, Ilonka hiába kiabált, vergődött, már túl késő volt.“ Én: „Ha már Ilonka megfélekedett magáról, Ilie is megfélekedett?“ Az asszony: „Ő nem számít.“ Én: „Hogyhogy nem számít?“ Az asszony: „Csak Ilonka menthette volna meg a helyzetet, Ilie már rég nem volt ön maga, azóta, amióta elhatározta, hogy Ilonkával tart, azóta tudta, hogy számára nincs menekvés, ha ott marad, azok kezébe kerül, akik a Csonkát a számárra kötötték, ha meg elmenekül, később bukkannak rá, tőlük irgalomra nem számíthatott. És ha idejében észre is vette volna Tibit, nem védekezett, nem verekedett volna.“ Én: „Talán azt hitte volna, hogy Tibi nincs egyedül, és reménytelen lenne a szembeszállás?“ Az asszony: „Mit hitt volna, mit nem, nem számít, az se számít, kivel volt vagy lehetett volna Tibi, Ilie teljesen egyedül volt.“ Én: „Talán nem hitte,

hogy Tibi bántani fogja.“ Az asszony: „Ha nem lett volna is Tibi, csak került volna valaki azok közül, akik a szamarat körülantolták, előbb-utóbb csak előkerült volna valamelyik.“ Én: „Akkor mi lett volna a megoldás, hogy életben maradjon? Hogy ne ment volna Ilonkával, hogy egyedül menekült volna?“ Az asszony: „Nem volt semmilyen megoldás, Ilie maga választotta, hogy a lánnyal legyen, nem lehetett hát nélkülc, ha tehát megszökött vele...“ Én: „Szamárság! Szamárság az, hogy amikor eldöntötte, hogy a lánnyal megy, a halált választotta, dehogyis lelkem, nem gondolt ő ilyesmire. Verekednie kellett volna, ha úgy döntött, hogy Ilonkával tart, verekednie és...“ Az asszony: „És mi...? Verekedjék és végül mégis haljon meg. Nem volt menekvés, a Hegy nem volt olyan határtalan, se az Erdő olyan nagy, amilyennek Ilonka hitte. Ilie tudta, hogy mindennek határa van, az ember életének is, s mindezt tudva, nem is fecsegett sokat egész útjukon, félelem nélkül várta, hogy összetalálkozzék Tibivel, akár egyedül jön, akár másokkal.“ Én: „Ugyan, olyan gyilkos kinézése volt Tibinek? Virgoncabb legyenye volt, de az orca tról a kék szeméből, sőt szitkokkal teli beszédmódjából se lehetett kiolvasni kegyetlenséget, hisz nem is volt kegyetlen. És hülye se volt, hogy a biciklipumpával, egy dereka köré tekert kötéllel és egy bal-tával a kezében elinduljon, hogy végezen azzal, aki megszöktette a nővérét, végezzon mindenáron, ha belegebed is: nem, nem volt hülye, aki annyira dühös és elvakult lett volna, hogy maga is meghaljon azért, hogy másokkal végezzon! Ő legfennebb azért ment értük, hogy megbüntesse Iliét, és hazavigye a nővérét, nem gondolt valakinek a halálára, a sajátjára se.“ Az asszony: „Az ő halála véletlen volt!“ Én: „Az Ilie halála is az volt!“ Az asszony: „Egy cmbert nem lehet véletlenül keresztre feszíteni, ahhoz elhatározás kell, hisz amikor Krisztust feszítették fel...“ Én: „Szamárság, lelkem, ne tévesszük össze a meséket a mindennapi élettel. Krisztus Krisztus volt, vagy talán nem is létezett, legenda az egész. Térjünk vissza a mi embereinkhez.“ Az asszony: „Igazad van, de hadd fejezem be, amit mondani akarok, különben szóba se álok veled. Én meghallgatlak ugyan téged, de az már nem kötelességem, hogy igazat is adjak neked.“ Én: „De akkor nekem se kell igazat adnom neked!“ Az asszony: „Nem is kívánom. Ha ketten vitatkoznak, csak az egyiknek lehet iga-

za, de mert mindkettő hisz a maga igazában, meg kell hagynunk a hitükben, különben vagy nem állnak többé szóba egymással, vagy hajbakapnak.“ Én: „Én azt mondanám, kapjunk inkább hajba.“ Az asszony: „Kedves vagy, még csak ez hiányoznék neked. Idehallgass: az emberek megszokták, hogy csak a dolgok egyik oldalát, az érem egyik oldalát lássák. Helyes. Krisztus keresztféjének is csak egy oldala volt. Érted?“ Én: „Nem értem.“ Az asszony: „Tibinek volt igaza, és nekik nem volt — hogy tisztelben tartuk a bibliai sorrendet. De én mégis megkérdem azok alapján, ami nálunk történt, mi lesz, ha kettőnek van igaza...“ Én: „Vagy egyiknek sincs.“ Az asszony: „Aki meghal, általában az igazáért hal meg, a maga igazáért...“ Én: „Túláságosan összekuszáld a dolgokat.“ Az asszony: „Minden nagyon egyszerű, miért nem próbálsz egyszerűen gondolkodni?“ Én: „Hogy értem?“ Az asszony: „Gondolj arra, hogy két Krisztust látsz meghalni a kereszten, ugyanazon a kereszten, csak nem egyetlen, kétarcú Krisztusként...?“ Én: „Térjünk inkább vissza a magunk portájára, a földre. Tibinek idióta kinézése volt talán? Igaz, ő a hülyeségig hitt a fajtájában, hisz úgy nevelték, és elérkezett a pillanat, amikor bebizonyíthatta Iliének, hogy aki csúfot űzött ebből az ő hitéből, lábbal tiporta az ebből a hitből fakadó szokásokat, megérdemli a büntetést. És másoknak is be akarta bizonyítani, hogy ő van olyan legény...“ Az asszony: „Senki se kívánta ezt tőle.“ Én: „Senki, de akik a szamar körül álltak volt, tudták, hogy a nővére elment Iliével, lehetetlen, hogy ne olvasta volna ki a tekintetükből, hogy elvárják tőle, szinte kényszerítik...“ Az asszony: „Nem volt ő mosogatórongy, hogy rájuk hallgasson, és ne a saját lelkiismeretére. Teljesen jelentéktelenné akarod tenni, egyszerű végrehajtóvá, egy gondolkodni nem tudó baromná, aki csak akkor pattan, ha mondják neki, aki szívesen teljesíti mások vágyát, akaratát, a mások esze szerint jár el, mert sajátja nincs neki. Pedig volt. Nem volt ő cselédje azoknak, akik körülállták a szamarat, már csak azért se, mert a szamaras ötlet is ötöle származott, s annak a gondolata, hogy utánuk menjen az erdőbe, szintén az övé volt.“ Én: „Akkor azt jelenti, hogy olyan erő hajtotta, amely erősebb volt nála, mert ez az örökölt gyűlölet emberfeletti volt... Az övé is. És vakon indult neki, hogy megbüntesse Iliét, ahogy a lepke száll a fény felé, és el-

emésztődik a lángban. Nem, lelkem, ő nem gyilkolhatta meg Iliét a nővére előtt úgy, mintha egy csirkét vágott volna le, közönyösen, hidegvérrel, elég bátoran legényke volt, a karcsónyi disznóvágást se tudta végignézni (emlékezzél csak, mit mesél a Csonka), és egy érzékeny lélek, még ha a bortól vagy a sértett büszkeségtől megmámorosodott is, amiért a nővére a falu személtára megszokott Iliével, és ő valamit bizonyítani akar önmaga és mások számára, nem gondolt a halálra. Az Ilonka meséjét pedig Dumitru pópával és a biciklipumpával, kérlek, tekintsd a képzelet szüleményének, egy beteg lány képzelgésének, aki annyira minden ment át, hogy elködösödött az esze... Ne szakíts félbe: valami nagyon lényegeset szeretnék még mondani: a Dumitru pópa esete a pumpával, amit az Ilie és a Tibor között történtek előtt látott volna, az ő agyában született meg, a két fiúval történtek után.“ Az asszony: „Most már én nem értem.“ Én: „Ezt a mesét az Ilie és a Tibor halála után találta ki, csak azért, hogy elhihetőbbé tegye az esetüket, amelyet, attól tartok, szintén ő agyalt ki.“ Mire ő: „Kiagyalásokból nem lesz rémálom. A mi lányunk meghalt, vagy csak képzeljük az egészet? Öreg ember létedre miért beszélsz számárságokat?“ Én: „Mintha arról lett volna szó, hogy nem sértegetjük egymást, és megmarad kiki a maga véleményével?“ Az asszony: „Az együtt töltött éjszaka a Folyó mentén a hordóban annyira megbabonázta Ilonkát, hogy meglepetkezett az óvatosságról, egyszerűen kihagyott az esze: annyira kigyúltak az érzéseik, oly szenvedélyes volt az éjszaka, hogy ez a kihagyás törvényszerűen következett be, hisz ő... Igen, az ész teljesen kikapcsolódott, milyen csoda, milyen csodája ez a természetnek. Ebben igaza volt a Csonkának: nekik tőle azt kellett megtanulniuk, hogy csak önmagukban keressék valódi magukat, fedezzék fel erejüket, gyöngeségüket, és akkor a világ többé semmi sem számít. Ha az embernek sikerül magára ébrednie, akkor válik igazán emberré! Így mondja a Csonka. Ők akkor emberekké váltak, és azt hiszem... az Ilonka tiszta mómora okozta a két fiú halálát...“ Én: „Véletlen volt.“ Az asszony: „Mennél jobban meggondolom, annál világosabban látom, hogy a mi lányunk nem véletlen következtében pusztult el. Elmondhatjuk, hogy az ostobaságunk okozta a halálát. De csak másodsorban. Elsősorban az ő ötletükből, az ő elhatározásukból fa-

kadt: ha nem élhetnek szabadon, együtt, nincs értelme bujkálniuk, másként annak sincs értelme, hogy éljenek. Ez a helyzet azzal a kettővel is. Mindkettőnek megvolt a maga elve, én pedig remek, hogy ne mondjam egész embernek csak azt tartom, aki tudja, hogy az elvei és az élete közt nincs különbség, tetteké váltja (tessékt!) az elveit, vagyis egy és ugyanaz, amit gondol — és amit tesz. Nem tudathasadásos, nem él kettős életet, nem modern, iszonyúan-egy tömbből faragták, ezért is nincs számára menekvés: vagy megváltoztatja a világot, vagy belehal, nem olyan vésári vagy hivatásos politikus, mint Báscsát, az ártatlanságig okos vagy ostoba. Nekik mindkettejüknek megvolt a maguk pontosan körülírható életelve...“

Én: „Melyik kettőre gondolsz, Iliére meg a lányra?“ Az asszony: „Nem, a két fiúra. A lánynak is volt életelve: hogy megmeneküljön, és mentse meg Iliét, de a mámore egy adott pillanatban (nem tudom, percekben mennyi ideig tartott ez a pillanat — hisz mindegy, fenséges önfeladtság volt, tehát egy pillanat) odaadta, hogy mindent elveszítsen. Az elveik. Azokról beszéltem, igen. Azt hiszem, Tibi mégis azzal a szándékkal vágott neki az erdőnek, hogy végezzen a szomszédjával. Sebők Klára meséli, hogy miután ő és Saveta találkozott Tibivel az erdőben (majdnem ájultan, meztelenül feküdt a lombok közt, ahogy a testét simogatták, hogy buzogjon a vére, és reszkessen ettől a fájdalom és megalázó gyönyörtől), s Tibi már kimerülten, közönyösen feküdt, nem is szégyenkezett előttük; nevetgéltek mellette, és a talpát csiklandozták, hogy újra magához térítsék, és újra együtt örüljenek. És még néhányszor magához tért, aztán kábultan fekvé maradt: a sok öröm után, ami teljesen kimerítette, már csak annyi telt tőle, hogy hanyjon — a két lány pedig kuncogva húzódott félre, mert lefröcskölte a lábukat a zöldes-savanyú epével. Akkor talán el is felejtette volna Tibor, hogy tulajdonképpen miért vágott neki az erdőnek, és minekutána találkozott velük, tán haza is tértek volna együtt, ha a szél nem kezd erősebben fújni a levelek között: Tibor szemlélni kezdte, mint mardosott bele az őz a levelekbe rozsdájával, mint tépdeste meg a szélüket, hallgatta a susogásukat, és egyszerre mintha elájult volna, kifordult a szeme (a lányok pofozgatni kezdtek), de amikor magához tért, azt mondta, hogy nem a pofozgatásuktól tért magához, hanem mert meghallgatta, amit az Úristen mondott

neki. Álmodott, azt mondja Sebők Klára, ájulásában elaludt, és meglátta a szakállas Úristent, és a levelek susogását az Úr hangjának vélte, aki azt mondta volna neki, kerekedjék fel, keresse meg a nővérét és... És gyorsan öltözni kezdett, amint Sebők Klára meséli, összeszedte a holmiját, de ugyan-csak szerinte úgy tűnt, mintha előlük menekülne, hogy ne csiklandozzák tovább a talpát, derekát és az ágyékát, attól tartott, elfogyatkozik, mint a gyermetaszál, ha tovább marad ott velük, tehát inkább ez a félelem, semmint az Úr hangja készítette arra, hogy elinduljon. Amint látod tehát, ha nem is lehet szó egy misztikus élményről, beszélgetésről az Úrral, ami nehezebben elképzelhető, mégsem maradt a két fehérnéppel, és kimerülten, álmosan mégis feltámadt benne az a gondolat, ami útnak indította, az az elhatározás, amely még a faluban tisztán kikristályosodott benne.“

Én: „Hát Ilié?“ Az asszony: „Mi van vele?“

Én: „Azt mondtad, mindkettőnek, mindkettejüknek megvoltak az elveik...“

Az asszony: „Ne siess, nem hajt a tatár, most már semmit se lehet helyrehozni, még ha ki is derül a való igazság. Ilié éppúgy volt, mint a mi lányunk: nem menekülhetett tovább, mert nem akart másképpen élni, mint Ilonkával, még ha tudta is, mi vár rá, márpedig tudta. Akár így, akár úgy — nem látta értelmét az életének! Mihelyt sejtette, hogy Tibi nem irtalmaz neki, szóba se áll vele, értelme se lett volna, hogy vergődjék. Hová ment volna? Másfelé is összeakadhat Tibivel, bárhol egymásra találhattak volna, tehát semmi reménye se volt arra, hogy elbújdoshat előle.“

Én: „Végzetszerűség lett volna?“

Az asszony: „Fontold meg, gondolt-e a lányunk a végzetszerűsége? Hagyjuk a szavakat, az ő helyzetük fontosabb a szavaknál, amelyeket kimondtunk vagy kimondhatnánk. Ilié boldog volt, hogy megtörtént, amire vágyott, és megfürdött a lánnyal a Folyóban, ez pedig boldog mámoreában nem vette észre Ilié teljes kétségbeesését. Ha észreveszi, tán idejében magához tér. De ki gondolhat arra, hogy az ember még az erdő közepén sincsen soha egyedül azzal, akivel lenni szeretne?“

Én: „És mégis szökni, menekülni próbált a lánnyal!“

Az asszony: „Azt próbálta csak, amit olyankor próbál az ember, amikor már nincs kiútja, nekivág a lehetetlennek is, olyan ajtókon is kilincsel, amelyekről tudja, hogy nem nyílnak meg, de ő mégis megkísérelte, annak bizonyítékául, hogy élni akart!“

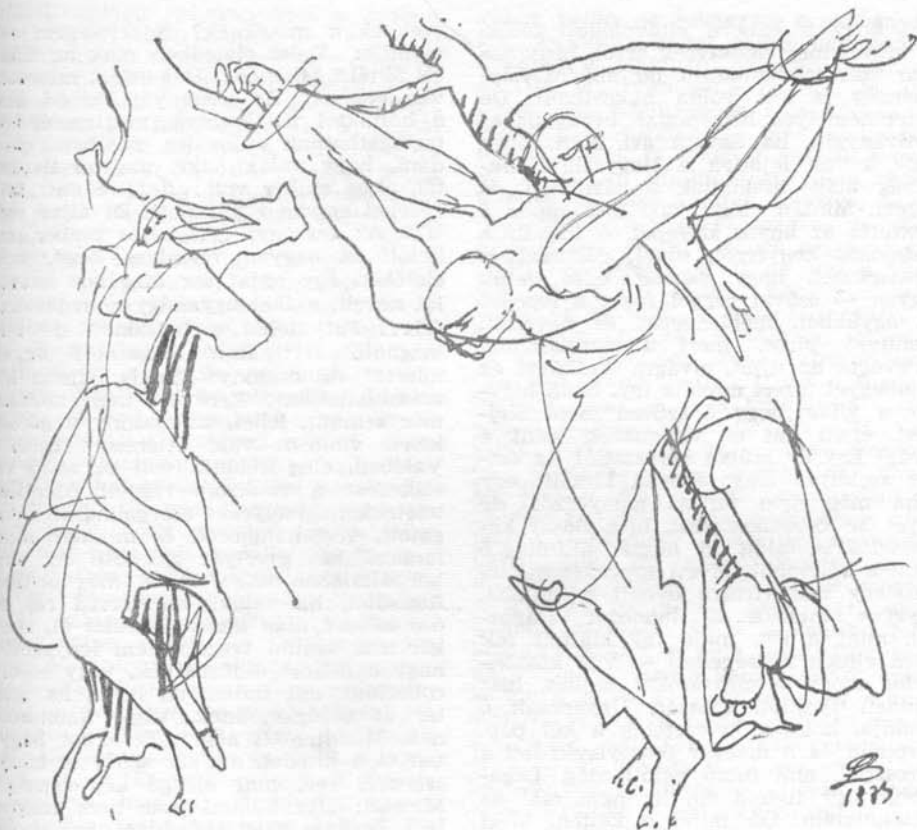
Én: „Akkor semmit sem

értek; ha nem akart elpusztulni, miért nem küzdött Tibivel, amikor a fűzfához kötözve magához tért? Az asszony: „Már késő volt.“ Őn: „Miért nem hívta segítségül Ilonkát?“ Az asszony: „Hisz meg volt kötözve Ilonka is.“ Mire én megint: „Miért nem menekült el vele akkor a fenébe, miért maradtak ott?“ Az asszony: „Mert akkor, a szénában Ilie is elfelejtette, hogy vétett valamit, és reggel körülszaladta a rozszant hordót, mélyeket lélegzett, és rájött, milyen csodálatos a friss levegő, majd kézenfogta Ilonkát, hogy együtt szaladjanak, szívja be ő is mélyen a levegőt, hadd érezze, milyen csodálatos a reggel a Folyó partján. Tekintsd tehát aényt, hogy azért nem ment tovább, mert nem akart megválni attól a reggeltől, a Folyó hullámain ezüstként villanó fénytől, és hidd el, amit mondok: az utóbbi napok zúrzavara, örülete után úgy jött ez a pillanatnyi feledés, hogy Ilie teljesen megfeledkezett arról, hogy vétkezett, amikor megszökött a lánnyal. A géppisztollyal tüzelő két pap, akikről kiderült, hogy valószínűleg két német, aki azt hitte, hogy papnak öltözve könnyebben az övéhez jut (helyben köröztek az Erdőben, a Hegyen), majd a Csonka esete és az öreg Gálätioannal való különös találkozás, majd az öreg fura eltűnése után, amikor Ilie feladott minden reményt, hogy túlélje ezt a kavarodást — a folyóparti reggel megrészegítette (ahogy az éjszaka Ilonkát mámorosította meg, ha úgy tetszik), és a víz teljesen idilliikus zúgásában nagy nyugalmat, végtelen örömet fedezett fel, miközben Ilonkát kézenfogta, újra mélyet szippantott a hegyi levegőből, mezítláb bementek a vízbe, arra, amerre mélyebb volt, hogy halat fogjanak — biztosak lévén abban, hogy ott sok van (hisz máskor is látták, amint meg-megvillantak a mélyben). És a halak valóban ott úszkáltak derekuk körül, ha alámerültek, fülük mellett, és mert a víz elég hideg volt, mind csak topogtak benne, tenyerükkel meg-megdörzsölték egymás hátát-hasát; a víz alatt nyitott szemmel álmétkodtak a halak megállás nélkül, számukra értelmetlen ide-odacikázásán. Amikor kimentek a partra, helyben ugráltak, hogy kissé megmelegedjenek, megszámlálták egymás vállán az apró vízcsöppeket, és csukott szemmel néztek a napba, hogy vörösnek lássák, érezzék, mint hatja át őket forróságával — és mindez, a harmattól még nedves fű, a golyák, amelyek ki tudja honnan bukkantak elő, és melegebb tájak felé indulásra készen köröztek a he-

gyek fölött, mindez biztonsággal töltötte el őket (különösen Iliének páratlan önbizalmat adott, hitt két keze erejében, a lány kezét tartva úgy érezte, mintha annak lüktető vére öbelőle áramlanék). Ezek a pillanatok magabiztos jókedvre derítették, biztonságos örömeiben, hogy az Ilonka kezét kezében tarthatja, és a nap melegét érezheti, fűtörészni kezdett. Mélységesen áthatotta a meggyőződése, hogy itt, a Folyó partján van életének értelme és igaza, nem másfelé, egy pillanatra se fordult meg a fejében, hogy el is mehetne innét. (Gyerekesen kavicsokkal dobálta a vizet, az a biztos érzés kerítette hatalmába, hogy itt mindent tehet, ugrálhat, fűtörészhöz, bármerre elúszhat, mint a halak, magához ölelve a leányt, mindörökre maga mellett érezve, nézheti a szédítőn keringő golyákat, élvezheti a nap kábító melegét, és minden örökre olyan marad, amilyen akkor volt, mint egy ismeretlen, nagyszerű mámor.) Hogy ez így volt, mi sem bizonyítja inkább, mint az, hogy amikor lábánál és derekánál fogva a fűzfához kötözve tért magához, és a két kitárt karja is ki volt kötve a fűz egy-egy ágához, ugyanolyan boldog elragadtatással kezdett fűtörészni, mint akkor, amikor Tibi fejbeütötte a pumpával. Az ének, amelyet előbb fűtölt, majd tengerézmódon dudorászott, mint a Csonka, megborzasztotta a lány öccsét: azt hitte, Ilie megörült, és iszonyodva távolodni kezdett tőle. Akkor kezdődött a lövöldözés is — a jobboldalon lévő csapatok igyekeztek elfoglalni a Folyó völgyét, mégpedig a tőlük nem is messzire eső szakaszon, ahol a híd is volt, a baloldaliak ugyanarra törekedtek, és kettejük számára nem volt világos, kik álltak a jobb- és kik a balparton, mert addig a két ellenséges sereg észak-déli irányból támadt egymásra (megváltozott a front állása, merőlegesen fordult a megszokott arcvonalra, és nehéz volt, ha nem lehetetlen, megállapítani, hogy azok, aiktól segítséget reméltek, nem épp az ellenkező oldalon vonulnak-e fel, mint ahol keresték volna őket). Sebők Klára szerint kizárólag Ilonka a hibás az egészért: otthon kellett volna maradnia, ahol tanúk is akadnak, ahol minden örültséget helyre lehet hozni, segíthetnek a szomszédok, meg aztán szégyen is van, meg félelem, ha meglátja az embert valaki, megfizethet azért, hogy átesett a ló túlsó oldalára; a hegyekben azonban senki sincsen. Ilonka vitte kettejüket halálba azzal, hogy egyedül akart lenni szerelmesével: ez az

ő elhatározása pedig bűnösnek bizonyult, mert csak lobbanó vére, a test ördögére hallgatott, amelyet nem ismert ugyan fel magában, de amelynek szolgálóként engedelmességet: így aztán semmit se lehetett megmenteni, nem volt rá mód. Ha nem szökkik meg a faluból, Tibire se jön rá a bolondóra, ott-hon tudta volna a nővérét, időközben végleg bevonultak volna a csapatok a faluba, eltávolítva onnan a frontot — és egyben a halált is. Így azonban nővére szenvedélye és bűne őt is magával ragadta, ezt a bűnt kiváltképp azért tartotta szörnyűnek, mert jövőtehetetlennek tudta, hiszen szándékából tetté változott. És az az ostoba Ilie — mondta szintén Sebők Klára —, ahelyett, hogy megszólalt volna, amikor magához tért: Te számár, vagy te nagyokos, eressz el, mert ha azok az ágyúikkal meglátják, hogy itt mocorgunk hátunkon a fűzfával, megcéloznak, és mehetünk mind a ketten Náritytenbe jeget aszalni, Saveta szavajárása szerint — de nem szólt. Csak nézte — mondja Klári —, mint borjú az új kaput. Azt mondja Klári, Ilonka szerint úgy nézte Tibit, mintha megbocsátana neki azért, amit tesz. Klári szerint megzavarodott, de nem a még zöld, lombos, kivágott fűzfától való félelmében, hanemhez hozzá volt kötözve, hanem a körülöttük dörögülő becsapódásoktól, amelyek telehintették őket földdel. Azt mondja Klári, miért bocsátott volna meg, hát Krisztus volt ő, aki megbocsásson az embereknek? Vagy azt hitte, az ő vétkeit is elengedték? Végül is mit vétkezett? Lefeküdt egy leánnyal, mi ebben olyan nagy dolog? Miért kellett volna megbocsásson neki Krisztus azért, tán nem akadt egyéb megbocsátanivalója? Hisz Krisztus a zűrzavar kezdetétől jelen volt, akkor is, amikor a magyart felakasztották a templomunk keresztyére, akkor is, amikor... Szóval végig. Ott volt a helyen mindkét fél uralma idején, azóta, amióta a falunk létezik. Nem, ők amikor a fűzfára voltak kötözve, nem hasonlítottak Krisztushoz, akkor sem, amikor az egyik cipelte a másikat, akkor sem, amikor a másik az egyiket. Végig holmi ostoba kamaszok maradtak, kék szemű ostobák, az már az Ilonka képzelgése, hogy ők; Uram, Teremtőm, ők ketten egymást cipelve olyanoknak tűntek... Hát azért ez is túlzás, hogy minden ostobaságban valami nagy szenvedést lássunk, és bocsássunk meg nekik a szenvedésükért. Akár megbocsátunk nekik, akár nem, semmi sem változik. Ők a hibásak, amiért ezt az egészet játéknak

tekintették, tán büntetésnek, de mindenképpen valami mulónak, eszükbe se jutott, hogy a halál nem mulandó természetű." Mire én: „Neked is az a véleményed, ami a Sebők Klaráé?” A feleségem: „Miért kérde?” Én: „Mert most tulajdonképpen őt idézed.” A feleségem: „Mindenkinek, aki ismeri ezt a történetet, és beszél róla, legalább valamennyire igaza van. Ilonka ezt mondja: Ilie már nem vergődött, mert látta, hogy abból a tűzből, amely véletlenül kerekedett körülötte, amelyet nem ők indítottak, valóban nem volt már menekvés, hisz mindketten a fűzfához voltak kötözve, a fűzfához és egymáshoz. A tekintetével engem keresett, és azt kiáltotta, meneküljek, de én nem is hallottam jól, és nem is hallgathattam rá. Akkor görcsös sírásba kezdett, dühében, amiért oly tehetetlen volt, és nem talált módot arra, hogy hozzám jöjjön: nehéz volt Tibit a hátán cipelnie, és amikor mégis vitte, a földön csúszott vele, az oldalán, mert le volt kötözve.” Én: „A hidat, de még az utat is szétlőtték.” Az asszony: „Tudom. És ezért sirt, nyögött Ilie, mert rájött, hogy mégis lett volna egy megoldás, hogy megmeneküljenek, ha szabadek lettek volna, ha nem lettek volna egymáshoz és a fűzfához kötözve. De meg voltak kötözve, és az Ilie szerelme önmagában nem volt elég, érzelme kevésnek bizonyult ahhoz, hogy kimentse őket a rájuk hulló földgöröngyök alól. Talált ugyan egy módot, igaz, későn, döntött is, mit kellene tennie, és Ilonkának is odakiáltott, hogy mit tegyen: próbáljon az elhagyott tárnákhöz menni, ahová a lányok a lovakat rejtették volt. Nem, nem akart már a vízparton maradni, és így mindhárman megmenekültek volna. Ilie sirva szánta rá magát erre, de rászánta... csakhogy ez a megoldás már gyakorlatilag megvalósíthatatlan volt. Ilonka pedig nézte őket, mint vergődnek, nem is tudják pontosan, mit tegyenek, csak még jobban belegabalyítják egymást a kötelekbe, és látta, hogy föld hull rájuk, majd a Folyóból hirtelen kicsapó víz elönti őket, a felismerhetetlenségig egybemossa a szurokként sűrűsödő füstben és dörgésben. Csak a fehér templom állott a hegyoldalon, a domb fölött, a nap sugarai visszaverődtek gerendáiról. Egy idő után pedig, tavasz vége felé, első kaszálás után, amikor a sok harcban kifolyt vér leülepedett, beszívta a föld, és a fű zöldje minden nyomot eltörölt (a leégett fákat is eltakarták a környező lombok), és a fű, amelyen Ilonka a vadászház felé lépdelt, már nem

Bardócz Lajos illusztrációja

volt fekete, amint így bandukolt — meséli Sebők Klári —, egyszer csak belédobbant, mintha valaki a nevéen szólította volna: Ilonka! majd pedig mintha azt kérdezte volna, hová megy, merre tart. Ó, Ilonka, erre megijedt egy pillanatra — meséli Klári —, majd érezte, mint énekel benne a gyermek, és megremegett: mintha egész lénye muzsikált volna, a melle, az ajka, a keze zengett, mint az orgona — és a gyermek hangja úgy muzsikált benne, mint lakodalmonkon, multságokon szoktak a zenészek.“

31.

Semmi se új: szaladtak még gyerekek az égő Erdőn át falábakon a Folyó felé, és egy forráshoz értek, ahonnan látszott a fehér templom a Hegy oldalán, és a falábakat belemártogatták a vízbe, hogy eloltsák, megöblítették az arcukat, és lombos ágakkal verték le a tűzét ruháikról, de a zöld lombok is ki-

gyulladtak és megfeketedtek. A falábak úgy égtek alattuk lentről fölfelé, mint a gyertya, és amíg sikerült eloltaniok, ruháikat letépve ugrottak át a tűzön. A köröskörül dülő harc morajlásában olyanok voltak, mint holmi füstös kisördögök. Ilonka, miután hazatért, nem osztogatott virágokat halotti tor helyett, ahogy Saveta mondja. Mi azonban elhatároztuk, hogy semmit se felejtünk el abból, amit akkor és később beszéltek, és a fonott kalácsot is az örökös egyesülés jelképeként őrizzük meg, melyről Bášat mondja, hogy ő adta volna neki, fogadja azzal a férjét, nem tudva, hogy az már nem élt, és nem volt, akivel megegye a szorosra font kalácsot. A Bášat patefonja se szólt a kocsmaküszöbén, a Csonka se vágott le egy tehenet meg egy malacot, meg tyúkokat, hogy Saveta laskalevest főzzön, sóbafőt, kalácsot, sültet készítsen a lakodalomra. Lehet, hogy mindez megtörtént, de az emberek annak örömeire ettek-it-

tak, hogy a háború eltávolodott tőlük, és idővel megfeledkeztek arról, hogy szó sem volt lakodalomról (egyébként képzelenség is lett volna akkoriban). De azért némelyek hatalmasan berúgtak, ez nyilvánvaló, ha Saveta azt hiszi, hogy azok ketten lejöttek a Hegyről, a mulatság után lefeküdtek a házukban, és reggel, miután előtte való nap éppen ő játszotta az anyós szerepét, ő fogadta a fiatalokat kenyérrel, sóval, cukorral és lépesmézzel, hogy gazdag, édes életük legyen — szóval reggel fogta a lepedőt az ágyukból, meglengette, és nevetett, mondván: piros, mert a menyasszony megvágta az ujját, elvágta bicskával az ujjabegyét (azért mondta így, hadd higgye a világ, hogy ő szűzen ment férjhez), éljen hát és virágozzék, mint a virág! Egy év múlva keresztelő! Az ember rejtélyes lény: Saveta kitalált egy soha meg nem tartott menyegzőt, de egyet se csodálkozunk, hisz Bášat keresztelőt is találta ki hozzá: állítólag ő vitte a bölcsőből felvett gyereket a karjában, egy szál virágot dugott a szájába, egyet a fenekébe, azt mondta: Virágozzál, mint a rét, majd így kiáltott fel: Isten éltesse Felségedet! — úgy köszöntötte, ahogy a császárokat szokás, hisz minden újszülött császár. Ugyancsak ő mondja, hogy a keresztelőn a két pap, a román és a magyar összeverekedett a keresztel, ami merő valótlanosság. Legalábbis úgy tudom én, ha nem csal az emlékezetem. Ők mind a ketten, ki-ki a maga hite és vallása szerint akarták a keresztelőt, mondja Bášat, de agyalágyult létére összekeveri az éveket és a keresztelőket.

A Folyó partján a hordó se volt két vagy több fához kikötve, mint egy bölcső, és nem fészkeltek belé az erdő madarai, amelyek reggel észbontóan énekeltek benne. Iliének se volt honnan borszagot éreznie, amikor meglátta Ilonkát. Azt hiszem, nemcsak az ember rejtélyes és kiszámíthatatlan, hanem minden az; az ember akármilyen képzelgésre számíthat bárki részéről, de azért különösnek tartom, hogy most, amikor körül minden lezárult, mindenki eddig ismeretlen vonásokra vél emlékezni egyesek múltbeli viselkedésében, így tehát az ember nemcsak arra vonatkozólag válik kiszámíthatatlanná, amit a jövőben tesz, hanem arra is, amit a múltban tett: tehát a múlt is rejtély marad, a halottak is kiszámíthatatlanokká válnak. Hát azért ez legalábbis túlzás. Azt értem, ha az ember óvatos, sőt ha fél is valakinek a kiszámíthatatlan jellemétől, de ha már egyszer halott, mi értelmük van mind-

ezeknek a meséknek? A feleségem azt mondja: „Egész életedben csak az élőtől féltél.” Mire én: „Hát aztán, mi rossz van ebben?” Az asszony: „Félned kell a holtaktól is, iszonyú meglepetéseket tartogathatnak számodra, rájöhetsz például, hogy valaki, akit nagyon tiszteltél, aljas ember volt...” Mire én: „Mit érdekel engem egy halott, ha aljas volt is?” Az asszony: „Az aljas ember, ha halott is, nagyon veszélyes lehet, még életében egy egész sor magához hasonlót nevelt, akiket ugyanúgy nem ismersz fel... Félnj tehát a holtaktól, de félnj magadtól is!” Én: „Magamtól ugyan miért?” Az asszony: „Te is lehetsz kiszámíthatatlan!” Erre én nem szóltam már semmit, lehet, az asszony a görögkeleti vallásra való áttérésére célozott. Valóban, clég különös volt ez az ő viselkedése a vasárnap reggeli istentiszteletekkel, amelyeket szorgalmasan látogatott, végighallgatott, és minden alkalommal két gyertyát gyújtott. Az ember általában akkor válik meg életfelfogásától, ha valaki kényszeríti rá, de ő a háború után keresztelkedett át, amikor már semmi veszély nem fenyegette, hogy a hitéért üldözhetnék, vagy elhurcolhatnék mit tudom én hová, ha nem tér át görögkeletinek vagy katolikusnak. Mondtam is neki: „Te akkor hagytad el a hitedet, amikor senki se kényszerített rá, ami eléggé képzelenség.” Mire ő: „Ha valami már nem megfelelő, és meg vagy győződve arról, hogy nem is volt jó soha, ki kényszeríthet arra, hogy a régi elvek szerint élj, amelyek különben is rég elhagytak téged?” Én: „Hogyhogy?”... Az asszony: „Jobb, ha nem beszélünk róla.” És hallgattunk. Mégis, minden túlságosan világos volt. Térjek vissza a kérdésre: Mit tudok Gálátioanról? Semmi többet, mint amennyit eddig is mondtam róla. Ő akkor eltűnt a faluból, és nagyon ritkán találkozottunk. Gálátioan mondta egyébként: „Ilie az unokaöcsém ingében, fekete völegényi frakkjában és fekete nadrágjában halt meg.” Ez igaz. Ilonka ezt mondja: „Miután kijöttünk a vízből, mert végül fáztunk, felvettük, ami ruhánk volt, amivel elindultunk a vadászházból.” Igaz, nem is lett volna egyebük, amit felvegyenek. De vajon ezek lényeges dolgok? Hisz Ilonka néha azt állította, hogy aznap, amikor a vadászházhoz érkeztek, az öreg Gálátioan völegénynek és menyasszonynak öltöztette őket, és vaddisznóvadászatra vitte, máskor meg azt mondta, hogy ott éjszakáztak, és csak másnap... Azt hiszem, egyik részletnek sincs jelentősége. Nem az

számít, milyen ruhában voltak, amikor Tibi rájuk talált, hanem az, hogy mi történt utána. A feleségem azt mondja: „Mindennek megvan a jelentősége, a valótlanságnak is.” Ezt már nem értettem. Miért van az, hogy mindenki a magáét fújja? De hisz ők ketten már nem élnek, jóemberek! És ő: „Foglaljuk össze: Tibi tarkón ütötte a biciklipumpával, és egy fiatal fűzfához kötötte, amelyet azután tőből kivágott, mire az Iliével együtt a Folyó kavicsos partjára dőlt. Ilie el volt kábulva; erősen odakötözte a kezénél, derekánál és lábánál fogva. Amikor magához tért, látta, mint kötözi meg Tibor a nővérét, hogy az ne karmollásza az arcát, ne harapja. Időközben váratlanul (ha akkoriban történetelt valami egyáltalán váratlanul) megkezdődött a tűzéségi párbaj, repülőzűgás, tankcsörömpölés hallatszótt, nem? (Én hallgatók.) És Tibi nem tudta, mit tegyen; ott nem hagyhatta Iliét, tehát? Arról, hogy megölje, szó se lehetett, hisz nem volt vadállat, hogy ott a nővére szeme láttára verje szét a fejét. Elvégre a csapatok a halottat is megtalálták volna, utána pedig őt is kereszthették volna, nem? (Én hallgatók.) Hiszen ő csak meg akarta leckéztetni. (Hogy-hogy leckéztetni? — szerettem volna megkérdezni, de nem szóltam.) Ha elevenen otthagyná a fához kötözve, a csapatok rábuknának, és őt is megkeresik, és... (És mi? — volt a kérdés a nyelvem hegyén.) Kioldozva, hogy? Úgy ütötte volna valamivel fejbe? (Én hallgatók.) A legjobb lett volna elhalsztani az egészét. (A halált is? — akartam mondani.) De nem hagyhatta ott. Arra gondolt, hátára veszi Iliét fűzfától, mindenestül, és fedezékbe szalad vele, az elhagyott aranybányákba. Közel voltak. A nővére kioldhatta volna magát a sok rángatással. (Lehetetlen volt, akartam mondani.) A baltát egy bokorba dobta, késsel meghasította az Ilie frakkját és nadrágját, hogy meglazíthassa az újra elájult Ilie mellén a kötést, és mert soványabb volt ennél, és még volt egy darab kötele, háttal Iliének, a fűzfa törzséhez kötözte magát a régi kötésnél, majd Iliét és a fűzfát a hátára véve elindult. Am meg-megtántorodott a súly alatt, meg is csúszott, a becsapódások földet szórtak rá, és füstbe burkolva majd hogy meg nem siketítették. Levágta hát a késsel a frakk két ujját, meglazította a kötelet Ilie csuklójánál, és a meglazított kötél alá dugta a kezét csuklóig, és saját karjait is az ágakra feszítve, mintha maga is a kereszten volna, újra elindult Iliével és a fűzfá-

val a hátán az elhagyott aranybányák felé. Pontosan háttal voltak egymásnak, a kezük is majdnem összeért. Csakhogy a Tibi lábai szabadok voltak, az Ilie lábai nem. Könnyebben haladt, csak lihegett. Am megbotlott, orra esett, Ilie magához tért, és lekötött kezével keresgélve, a Tibi ujjaihoz ért, rájött, hogy mindketten oda vannak kötözve, neki-huzakodik, ránt egyet magán, és odanyomja azt, akire a teljes súlyával ráesett, Tibi füsszög, ordít, az orra a földhöz tapad; Ilie térden, könyökön próbálja visszavinni, a hátára fordítva a súlyt, oda, ahonnan elindultak. És szidni kezdik egymást. Ilonka szerint egymás szentjeivel kezdték. Azután Ilie azt mondta, hogy sz... a tyúkajaira, amelyeket piros-fehér...-re festettél. És Tibi: Bűdös oláh, sz... a bocskoraidra, amelyekkel a templomba jársz. Mindketten meg voltak zavarodva, és jóllehet szívesen visszakoztak volna, már nem volt rá mód. Csakis úgy menekülhettek volna, ha egymást mentik, de ők mindketten szídták egymást, és megfeszítették a mellüket, hogy a másikat jobban szorítsa a kötél. Egymásba fonták az ujjukat, el nem eresztették volna semmiért. Amelyiknek sikerült megvetnie a lábát a földön (Iliének a térdét), igyekezett a földhöz ütni a másikat, hogy elájuljon, és akkor cipelhesse a hátán tovább, mint egy zsákot. A fákhöz verték magukat, Ilonka pedig hiába üvöltött rájuk a Folyó mellől. Leestek a víz szélén, egy pillanatra felocsúdtak, ittak is a vízből; akkor, abban a pillanatban tán rájöttek, egymás kezét szorítva, hogy a kezük egyformán meleg, az ujjuk is egyformán hosszúak. (Hisz egykorúak voltak — szerettem volna megjegyezni.) Háttal a fűzfatorzshoz voltak kötözve, mintha annak négy karja, négy lába lett volna, és azon túl semmi. Felemelkedtek és elindultak, mint egy különös, óriás szarvasbogár, amely kideríthetetlen irányba halad, és amikor rájuk omlott egy partdarab, egy pillanatra mindketten elájultak, majd szinte egyszerűen tértek magukhoz: a fáradság verejtéke szakadt a homlokukról, sós ízét a szájukban érezték. És amikor újabb partdarab szakadt le, nem lehet tudni, mi történt: Ilonka többé nem látta őket, úgy beburkolta őket a füst, mintha sohasem lettek volna. Saveta ezt mondja: Összecsapott fölöttük a víz, eltemette őket a Hegy, összekeveredett a vérük, és nem tudtak többé megválni egymástól, és tavasszal, amikor az elégett vagy gyökerestül kidöntött fák megfekedtek,

csak egy földhányás alól bújtak ki rügyek, kihajtott egy fűzfatorzs, amelynek az ágai a földhányás alá kerültek. És a hajtásokon barka lett: olyan piros volt a hajtások heja, mintha vérrel öntözték volna — és úgy fénylett, hogy az ember megnézhetette magát bennük, mint a tükörben.“ Én: „Tibi azért ment utánuk, hogy helyrehozzon egy vétséget, vagy hogy megsemmisítse, és nem békélhetett meg senkivel. Ha a végén ő is a föld alá került, azért történt, mert eszeveszttségében nemcsak az ellen lázadt, ami vele, a nővérel és Iliével történt, hanem azok vagy az ellen is, aki eltűrt, hogy minden így történjék: ő minden ellen lázadt, saját tettei ellen is.“ Az asszony: „Nem igazodhattál Bášat után, ő csak ezt üvöltötte: a világon minden csak nyomorúság, fejünkön a vész, immár a helyzet kétségbeejtő — de egyáltalán nem komoly, tette hozzá halkán és teljes meggyőződéssel. Tibi az után ment, amit az elején hallott tőle — nem figyelt arra, amit halkabban, mérsékeltebben ismételtgetett, pedig valójában ez volt a hite: semmi se érdemel semmit.“ Mire én: „Én arra értettem, hogy már akkor is, amikor a hátára vette Iliét, az ellen lázadt, aki így teremtette a világot.“ Az asszony: „Nem gondolhatott ő akkor a világ teremtőjére, hisz félelmében talán össze is vizelete magát.“ Én: „A gondolat régebbi volt, és ha nem fészkelt volna benne, a félelem megszabadította volna a kötétltől, és a szomszédja elleni haragja nem vezette volna annak halálán túl a saját haláláig, hisz ő, amikor Iliéhez kötözte magát, egyben a saját halálát is kereste, nem? (Az asszony hallgatott.) Nem állhatott már meg, igaz?“ Az asszony: „A gyűlölet és a szerelem nagyon erős érzelmek, bocsáss meg, amiért közhelyet mondok, de épp azért teszem, mert akkor, ott egyébről volt szó: semmire se volt idő, egyszerre füst csapott fel a földből, a nap, a föld elfeketedett, a zöld lombok is eltűntek, a fák meginogtak és kigyúltak. Ilonka ezt mondja: És én többé nem hallottam, nem láttam őket, semmi sem látszott, csak fent a Hegy oldalán a megingó fehér templom, köröskörül olyan morajlás volt, hogy az ember legszívesebben a föld alá bújt volna: akkor, nyerítve, tucatnyi ló bukkant fel égő sörénnyel, farokkal, vérhabos szájjal nyerítve, kidülledő vagy felhasított homlokukból kifolyó szemekkel: két lábra emelkedve nyerítették, átluggatott, szilánktépte hasukból kilógott a belük, vágattak a kénés búzban, a tűzben, amelyen keresztül-

nyargalva maguk is kigyulladtak...“ Én: „Az elhagyott bányákba zárt lovak voltak?“ A feleségem: „Ilonka ezeket a lovakat közvetlenül az ájulása előtt látta, és akkor látta azt is, hogy a Hegy oldalán levő fehér templom meginog, erre-arra billen gerendáin, majd a magasba emelkedve egyre magasabbra száll, kisebbé válik, elrepül, mint egy lidéreláng, özüstföhéren, amíg el nem tűnik a magasságban.“

32.

Hogy mit tudok még Gálátioanról? Nem tetszett neki a mese a Hegy oldalán levő templom eltűnéséről. Ezt mondta: „Bizonyára eltalálta és miszlikbe verte vajegy gránát, különben hogyan repülhetett volna el, hisz az lehetetlen.“ Mire a Csonka: „Semmi se lehetetlen az ember képzeletében.“ Gálátioan: „Én mind a két lábammal a földön álló ember vagyok, mit akar jelenteni az a repülés? Hogy nem volt már számára hely a földön, hogy nincs értelmük a templomoknak? Vagy hogy attól a pillanattól mindent megevett a fene? Kinek a szemszögéből? Az Ilonkaéból? Kiéből?“ Mire a Csonka: „Ha szórszálhasogatással kezded, semmire se jutsz. Miért nem hagyod, hogy az emberek elmondják, amit láttak vagy látni véltek?“ Gálátioan: „Én nem hagyom? Hagyom, de ne hordjanak nekem össze hetet-havat. Tudom, Ilonka iszonyú pillanatokat élt át, kétségtelen, de azért mégse kell...“ És a Csonka: „Te apádnak se adtál igazat.“ Gálátioan: „Én? Biztos nem is volt igaz.“ Mire a Csonka: „Honnan tudhatod olyan biztosan? Bolondnak hitted, amikor azt mondta, úgy érzi magát az erdőben, mint egy templomban.“ Gálátioan: „Tán nem volt bolond?“ A Csonka: „Egy parasztember számára, még ha világot látott is, ha végigjárta is a háborúkat, mindaz, ami szép, olyan-nak tűnik, mint egy templom, ahhoz hasonlítja, vagyis minden, ami szép... Vári, ne szakíts félbe, ha templomot mondasz, nem mondasz egyúttal Istent is, apád már nem hitt az Istenben.“ Gálátioan: „Apám már semmiben sem hitt, egészen meghülyült.“ A Csonka: „Egyáltalán semmiben? Azt hiszem, nem ismerted eléggé... (És nevetni kezdett.) Hisz vele is összevesztél... Emlékszel, amikor először ment volt el a faluból a vadászházba? Azt mondta, olyan ott, mint a templomban, a Hegy, az Erdő, a jégbarlang. Te ezt válaszoltad: Jókat alszik majd ott kelmed a friss levegőn. És még hozzátetted: Tulajdonképpen mi a templom, ha nem ágy, amelyben az

Istenre gondolva nyugodtan elalhat az ember, amíg él... És ő azt kérdezte: Es amikor meghaltál? És te azt felelted neki: Végül ugyanaz az ágy szolgál élőknek és holtaknak egyaránt. Én pedig, ha emlékszel, este volt, ezt mondtam: Csend legyen, most az egész föld egyetlen ágy, lefeküdtek az élők is, a holtak is. És nevettünk. Mire apád: A föld is templom. Te rászóltál: Hogy mondhat apám ekkora marhaságot? Már engedj meg, de ki kell mondanom: mi szobbet mondhatott volna az életről, a...“ Gálátioan: „Agyalágyult volt, sajnálom, de ez az igazság, én pedig nem szeretem az agyalágyultak okoskodását. Mi az, hogy »a föld alszik, este van«! Marhaság! Hogy az élők is, a holtak is alusznak! Marhaság! Vegyük az életet férfiasan,

pontosan olyannak, amilyen.“ Mire a Csonka: „Hogyhogy pontosan?“ Én: „Gyere, igyunk meg egy pohár sört. Egy hordóval érkezett, ezer éve nem ittam sört.“ Azóta se söröztem Gálátioannal. Még ennyire emlékszem: hárman ültünk holmi üres hordókon, kis borospoharakból ittuk a sört, miközben odajött Sebők Klára, és a Csonka fülébe súgta: „Gombáért voltam az erdőn, véletlenül a vadászház felé vetődtem, ahol az öreg lakott egy időben, és ott találtam Ilonkát: egyedül él ott, arccal az Erdő felé ült, és a bal melléből a bal karján tartott gyereket szoptatta, érted?... a jobból pedig... érted? a jobb melléből egy ögzidát szoptatott...“ Egy hétfői napon történt ez, a sör hideg volt és habzó.

Fodor Sándor fordítása

(Vége)

Balázs Péter:
Várakozás